

Közkönyvtári kézírathasználat a XVIII. században. A budapesti egyetemi könyvtár tulajdonát képező HEVENESSI- és KAPRINAI-gyűjtemények anyagából ma már csupán az újabb kor történetére vonatkozó forrásanyag bír értékkel, a régi anyagot csaknem teljesen kiadta FEJÉR GYÖRGY a *Codex diplomaticus*ban s ennek következtében forrásszerű értékét elvesztette. Amíg ez a kiadás meg nem történt, természetszerűen nagy értékkel bírtak a nevezett gyűjteményekben foglalt oklevélmásolatok s a történetírók rengeteget merítettek innen. Az oklevélmásolatok értékét erősen emelte a levéltárak megközelíthetetlensége is s mindkét gyűjtemény hosszú időn át levéltári anyagot pótolta a történetbúvárok számára. Az eredeti oklevélananyag hozzáférhetőségének nehézségei okozták, hogy a XVIII. század folyamán a magyar történettudomány alig tudott fejlődni, diplomatikánk pedig a kezdet kezdetén állott.

Ilyen körülmények között teljesen érthetővé válik számunkra, hogy milyen jelentőségű volt a hazai történettudomány számára az az időpont, mikor a nevezett két gyűjtemény az akkori pesti egyetemi könyvtárba jutott, amikor mégis hozzáférhetővé vált a kutatók számára. Ámbár kezdetben ez nem ment akadályok nélkül s éppen ezekről az akadályokról kívánunk a következőkben beszámolni.

Mindkét gyűjtemény egyideig a kamarai levéltárban volt elhelyezve, ahol természetszerűen teljesen hozzáférhetetlen volt a kutatók számára. HEVENESSI kéziratái az 1773-ban eltörölt jezsuita rend irataival jutottak a kamarai levéltárba, KAPRINAI azonban jóval túlélte a jezsuita rend eltörlését s mint esztergomegyházmegyei papi Nagyszombatban élt évi 400 forint kegydíjából. 1786. december 26-án bekövetkezett halála után végrendelete értelmében könyveit és kéziratait a pannonhalmi bencések örökölték volna, ebben az időpontban azonban a magyarországi bencések rendje szintén el volt törölve s ezért kéziratái szintén a kamarai levéltárba kerültek.

Az egyetemi tanács megkeresésére a helytartótanács már 1787 július 12-én felhívta a kamarai levéltár igazgatóját, hogy KAPRINAI 148 kötetet kitevő kézíratos hagyatékát, amelyből addig csupán 83 kötet jutott az egyetemi könyvtárba, továbbá a körülbelül 100 kötetnyi HEVENESSI-gyűjteményt, melynek anyaga a hazai történettudomány számára rendkívül becses, adja ki a pesti egyetemi könyvtárnak. (Htanácsi lev. Dep. polit. litter, anni 1787.. fons 8 pos. 77.) Az ügy elintézése nem volt könnyű, mert a királyi jogügyigazgató 1789. május 13-án kelt véleménye szerint a KAPRINAI végrendelete azt követelte, hogy a kéziratait használók titoktartásra legyenek kötelezve (qui manuscriptis suis utentur, secretum servant) s kiadás ese-

tén hagyják ki a birtok- és határneveket (ex edendis instrumentis metas et jura possessionaria exmittant), amely feltételek betartása az egyetemi könyvtárban csupán az esetben tekinthető biztosítottak, ha erről a könyvtári tisztviselők kötelezvényt állítanak ki és másoknak is csupán a jelzett feltételek mellett engedik meg az anyag használatát. (Idézett helyen anni 1789. fons 18 pos. 156.) A másik nehézség az volt, hogy KAPRINAI könyveinek és kéziratainak átengedése ellenében 1000 mise bemutatását kötötte ki, amely feltétel teljesítése a magyarországi bencésrend eltörlése miatt nem volt teljesíthető. PRAY GYÖRGY ez ügyben 1789. május 24-én azt jelentette az egyetemi tanácsnak, hogy az egyetemi könyvtár hajlandó az 1000 mise megváltása fejében 500 forintot kifizetni s egyben azt is jelentette, hogy valószínűen lesznek papok, kik könyvek ellenében hajlandók misét mondani (vielleicht würde mancher Geistliche alte Bücher statt des Geldes annehmen), amire maga is vállalkoznék. (Idézett helyen anni 1789. fons. 18. pos. 92.) A HEVENESSI- és KAPRINAI-gyűjtemény megszerzését PRAY GYÖRGY már azért is sürgette, mert az Ungarische Staatsgeschichte című munka megírására kapott hivatalos megbízatást s az volt a meggyőződése, hogy ezt a munkát a jelzett kéziratok használata nélkül lehetetlen elvégezni. (Idézett helyen anni 1789. fons 18. pos. 211.) Véleménye szerint a HEVENESSI-gyűjtemény különben is az egyetem tulajdona (quorum proprietas semper ad universitatem pertinuit), a KAPRINAI-gyűjteményt pedig az uralkodó az egyetemi könyvtárnak ajándékozta. A helytartótanács 1790. február 8-án értesítette az egyetemi tanácsot, hogy a KAPRINAI-gyűjteményt 500 forint lefizetése ellenében megkaphatja, térítvényt köteles azonban kiállítani arról, hogy a könyvtár tisztviselői a gyűjtemény használatát csupán a kincstár és a magánosok érdekeinek sérelme nélkül engedik meg. (Idézett helyen anni 1790. fons 18 pos. 4.) A királyi jogügyigazgató még szigorúbb feltételeket kívánt szabni (idézett helyen anni 1790, fons 18. pos. 59.), nevezetesen, hogy a gyűjteménybe csupán könyvtári tisztviselő jelenlétében legyen szabad betekinteni (nemini secus quam in praesentia unius vel alterius individui curam bibliothecae habentis accessum admissuri) s nem fogják megengedni olyan adatok lemásolását, amelyek a kincstár vagy a magánosok érdekeit sérthetnék.

Alig jutottak a nevezett kéziratok a térítvények kiállítása ellenében az egyetemi könyvtárba, máris jelentkezett az első kutató KOVACHICH MÁRTON GYÖRGY személyében, kinek *Vestigia comitorum* című, sajtó alatt álló munkájához lett volna szüksége adatokra. 1790. április 9-én a helytartótanácsához intézett beadványában azzal érvelt (idézett helyen anni 1790. fons 18. pos. 48.), hogy a kéziratok

nyilvános könyvtárban vannak elhelyezve, használatuk tehát nem tiltható meg. A királyi jogügyigazgató ezzel szemben más véleményen volt s csupán az esetben volt hajlandó KOVACHICH számára a másolási engedélyt megadni, ha egyenként megjelöli a lemásolandó okleveleket. (Idézett helyen anni 1790. fons 18. pos. 80.), mert vannak ott olyan adatok, amelyek inkább elhallgatásra, mint közlésre alkalmasak. (Ita arcana sunt, ut sepelienda potius sint, quam propalanda.)

Hasonlóképen járt BATHYÁNY IGNÁC erdélyi püspök is, akit a helytartótanács 1790. július 30-án arról értesített, hogy a HEVENESSI-ÉS KAPRINAI-gyűjteményekből csupán az esetben adhat engedélyt oklevelek lemásolására, ha előzetesen egyenként megjelöli a lemásolandó darabokat. (Idézett helyen anni 1790. fons 18. pos. 84.) Ez meg is történt s a királyi jogügyigazgató 1790. augusztus 17-én kelt átiratában egyenként felsorolta a lemásolható darabokat, egyes daraboknál azonban megjegyezte, hogy azok csupán „exmissis bonorum nominibus et metis“ másolhatók le. (Idézett helyen anni 1790. fons. 18. pos. 89.)

Ez a két példa teljesen elegendő annak megvilágítására, hogy milyen nehéz volt a XVIII. század történetírójának hozzáférni a vonatkozó forrásanyaghoz. Ha BATHYÁNY IGNÁC erdélyi püspök kívánságának teljesítését is megnehezítette a királyi jogügyigazgató, el lehet képzelni, hogy milyen gondosan elzárták ezeket a gyűjteményeket az egyszerű kutatók elől. Ma már szinte elképzelhetetlen, hogy történetbúvárnak ilyen akadályokkal kelljen megküzdeni, a XVIII. században ez közönséges volt. Egyedül KOVACHICH MÁRTON merete vezetett beadványában kifejezésre juttatni azon meggyőződését, hogy könyve előszavában nem szívesen emlékeznék meg ezekről az akadályokról.

GÁRDONYI ALBERT.

Egy XVIII. századbéli hirlapmelléklet-kolligátum. HERÉNYI DR. GOTHARD ISTVÁN könyvtárából több becses régi könyv került ez év első felében a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárába, köztük egy kolligátum, amely a következő XVIII. századbéli magyar újságmellékletek egyes éveit, ill. lapjait tartalmazza: 1. Ujj Bétsi Magyar Múza 1793. 1—16 l. — 2. Magyar Múza 25—48, 57—64, 73—84 l. — 3. Múza 1—4 l. — 4. A Királyi Magyar Hajós-Társaságnak Privilégiuma és Contractussa 1—8 l. — 5. Méltóságos Gróf Kis-Rhédei Rhédei Ádám Urfi' Méltóságos Gróf Széki Teleki Mária Kis-Asszony', mint Vö-Legény és Meny-Asszony Ó Nagyságoknak alázatos tisztelettel ajánlja Sipos Pál MDCCLXXXV. Sz. Mihály Hav. 14. Napján. Bétsben. Találtattnak ezek a' Betűk